

**LES XARXES DE RELACIONS I
SUPORT DE LES PERSONES GRANS
DE MALLORCA**

Les xarxes de relacions i suport de les persones grans de Mallorca

Lluís Ballester Brage

Liberto Macías González

Resum

En aquest article es presenta l'estudi realitzat amb 28 famílies amb persones grans, des de la perspectiva de família extensa. La investigació l'hem realitzada des del punt de vista etnogràfic, basant-nos en el model de xarxa social. Es presenten les dades mitjançant l'ecomapa de les xarxes socials formals i informals en el qual analitzem quatre grans àrees (família, amistats, veïnatge i serveis —salut i serveis socials—). En cada àrea s'analitzen els vincles i suports socials de la persona gran de referència en cada família. L'anàlisi de les xarxes socials s'ha desenvolupat especialment en els últims anys, atès que aporta informació sobre els vincles socials i els suports que tenen les persones i famílies. Actualment, una part de la intervenció socioeducativa ha de considerar la necessitat de crear noves xarxes i posar en relació les xarxes formals i informals en determinades situacions socials (conflictes familiars, tracte inadequat o solitud de les persones grans, etc.).

En els resultats es constaten les similituds i diferències i els models de xarxa que predominen en les diferents modalitats de vida familiar. L'estratègia metodològica predominant per a la realització de la investigació ha estat qualitativa i s'ha caracteritzat per ser un estudi exploratori d'orientació etnogràfica, basat en els treballs de Pierre Bourdieu. Les eines i tècniques manejades per compilar la informació i registrar-la en l'ecomapa de la xarxa han estat l'entrevista en profunditat des de la perspectiva d'història de vida.

Resumen

En el artículo se presenta el estudio realizado con 28 familias con personas mayores, desde la perspectiva de familia extensa. La investigación la hemos realizado desde el punto de vista etnográfico, basándonos en el modelo de red social. Se presentan los resultados mediante un ecomapa de las redes sociales formales e informales en el que analizamos cuatro grandes áreas (familia, amistades, vecindad y servicios —salud y servicios sociales—). En cada área se analizan los vínculos y apoyos sociales de la persona mayor de referencia en cada familia. El análisis de las redes sociales se ha desarrollado especialmente en los últimos años, dado que aporta información sobre los vínculos sociales y los apoyos que tienen las personas y familias. Actualmente, una parte de la intervención socioeducativa debe considerar la necesidad de crear nuevas redes y poner en relación las redes formales e informales en determinadas situaciones sociales (conflictos familiares, trato inadecuado o soledad de las personas mayores, etc.).

En los resultados se constatan las similitudes y diferencias y los modelos de red que predominan en las distintas modalidades de vida familiar. La estrategia metodológica predominante para la realización de la investigación ha sido cualitativa y se ha caracterizado por ser un estudio exploratorio de orientación etnográfica, basado en

los trabajos de Pierre Bourdieu. Las herramientas y técnicas manejadas para recabar la información y registrarla en el ecomapa de la red han sido la entrevista en profundidad desde la perspectiva de historia de vida.

1. Introducció

La rellevància de les xarxes socials en els serveis socials és significativa perquè donen informació dels vincles socials i els suports que tenen les persones i famílies o si no en tenen, la qual cosa incideix en el benestar social, el desenvolupament humà i altres factors. Al mateix temps permeten crear i mostrar noves xarxes en determinades situacions socials (solitud de les persones grans, conflictes familiars, etc.).

Villalba (2009) assenyala que la construcció integrada de coneixements que proposa el treball en xarxa ha de considerar una doble mirada. D'una banda, la mirada de les capacitats, la resiliència, l'ecològica i, per una altra, la mirada de la vulnerabilitat i els riscos. L'anàlisi ha d'integrar aquestes mirades tenint en compte no només els subjectes implicats, sinó també els seus ecosistemes i contextos de desenvolupament, sempre que ells hi estiguin d'acord.

Són nombrosos els autors (Bott, 1990; Dabas, 1995; De Robertis, 2003; Fernández i Ponce de León, 2011) que, des de la teoria, la formació i la pràctica professional, han investigat i divulgat la importància de les xarxes socials en la intervenció amb les persones i les seves famílies, com a mitjà per potenciar les relacions, la solidaritat i el suport social. No obstant això, existeix un buit més gran en la producció de treballs empírics, que mostrin les xarxes de suport social informal i institucional de les famílies de les persones grans (Guzmán, Huenchuan i Montes de Oca, 2003; Otero et al., 2006; Vives, 2010a, 2010b), i en els quals es constati quins són els tipus de xarxes, els suports socials, els vincles i les interaccions que predominen en els sistemes familiars i els contextos d'intervenció.

El model de xarxa, com a enfocament teòric, emmarcat dins de la perspectiva sistèmica, està orientat a estudiar i descriure la relació d'una persona amb la seva xarxa social significativa. Per a Sluzki (1996), el model de xarxa social es concep com el constructe o supòsit conceptual de «xarxa social personal» o «xarxa pròpia» i la defineix com la suma de totes les relacions que un individu percep com significatives o defineix com diferenciades.

Aquesta xarxa correspon al nínxol interpersonal de la persona i contribueix substancialment al seu propi reconeixement com a individu i a la seva imatge d'ell mateix. Constitueix una de les claus centrals de l'experiència individual d'identitat, benestar, competència i protagonisme o autoria, inclosos els hàbits de cura de la salut i la capacitat d'adaptació en una crisi.

El fonament teòric d'aquesta concepció es basa en el fet que les relacions externes, les relacions socials, són el fonament del suport social i del reconeixement personal en una comunitat. Aquestes dues qüestions són fonamentals per a les persones grans, en especial pel que fa a la substitució de les xarxes basades en la feina i altres de similars (Requena, 2004, 2011).

La xarxa social personal pot ser registrada en forma de mapa de relacions (ecomapa) i que inclou tots els individus amb els quals interactua una persona. L'ecomapa pot ser sistematitzat en quatre quadrants que presenten les relacions que manté la persona amb la família, les amistats, la comunitat (en especial el veïnatge) i els sistemes de salut i serveis socials. Sobre aquests quadrants s'inscriuen tres àrees:

1. Un cercle interior de relacions personals de més intensitat (familiars directes amb contacte quotidià i amics propers).
2. Un cercle intermedi de relacions personals amb menor grau de compromís (relacions socials amb contacte personal però sense intimitat, «amistats socials» i familiars amb baixa freqüència o baixa qualitat de relació).
3. Un cercle extern de coneguts i relacions ocasionals (de la compra o l'oci, bons veïns, familiars llunyans, etc.).

L'ecomapa, el mapa de la xarxa, és un registre estàtic del moment en el qual es realitza, o d'algun moment del passat reconstruït per l'informant. Encara que la sèrie d'ecomapes, al llarg del temps, pot constituir un ecomapa dinàmic (Ballester, Nadal i Amer, 2014).

Les característiques estructurals de la xarxa són: la grandària, que ens dóna informació del nombre de persones; la densitat, referida a la connexió entre els membres, que pot ser alta, mitjana i baixa; la composició (distribució), que ens dóna informació de la proporció del total de membres de la xarxa; la dispersió, que fa referència a la distància geogràfica entre els membres; l'homogeneïtat o heterogeneïtat demogràfica i sociocultural segons edat, sexe i nivell socioeconòmic; els atributs de vincles específics, referits a la intensitat o compromís i càrrega de la relació, durabilitat, història comuna, i tipus de funcions complertes per a cada vincle i per al conjunt (Ballester, Pascual i Vecina, 2014; Sluzki, 1996, 42-48).

2. Mètode

La mostra es va dissenyar mitjançant procediments estructurals, definint quotes en funció de característiques de les persones grans. De tal manera que s'estudien tantes famílies com persones grans acceptaren participar en l'estudi. Al quadre 1 es resumeixen les característiques de les quotes que se cercaven.

Taula 1 | *Mostra de participants. Característiques de les quotes*

	Homes	Dones	Total	%
Entre 65 i 74 anys	7	9	16	57,1%
De 75 o més anys	5	7	12	42,9%
Total	12	16	28	100,0%
%	42,9%	57,1%	100,0%	

La mitjana d'edat ha resultat relativament baixa (Mínim = 65, Màxim = 78; M = 72; DT = 4,06). En les mostres estructurals per quotes és més fàcil que no hi hagi diferències entre la mostra teòrica i la mostra empírica, encara que la seva potència explicativa és més reduïda. En qualsevol cas, se cercava que el 50% de les persones grans fossin residents a Palma i l'altre 50% en altres municipis de Mallorca. Va ser més fàcil aconseguir la col·laboració de persones grans de municipis petits. Finalment, la mostra es configura amb un 46,4% de persones grans de Palma i un 53,6% d'altres municipis.

No hi havia cap indicació sobre el tipus de famílies. Finalment, s'ha pogut comptar amb vint-i-vuit famílies de Mallorca que contenien, com a referència central, un nucli familiar en el qual hi havia almenys una persona gran d'edats entre els 65 i els 74 anys i de 75 o més anys. Un criteri d'inclusió que s'ha aplicat sistemàticament era el de la plena capacitat per informar de part de la persona gran seleccionada. Com és evident, només s'ha comptat amb persones que voluntàriament volien participar en l'estudi.

Les eines i tècniques utilitzades per recollir, sintetitzar i interpretar la informació en l'ecomapa, en el mapa de xarxa social de les famílies, han estat: el genograma i l'entrevista en profunditat, desenvolupada des de la perspectiva de la història social individual i familiar. Els entrevistadors han estat sis alumnes dels estudis d'Educació Social de la Universitat de les Illes Balears, implicats en activitats d'investigació socioeducativa. Tots ells tenien formació sobre les tècniques d'entrevista, així com en pautes per a la selecció de les quotes de persones grans que els corresponien. En cap cas, la persona seleccionada podia ser familiar dels entrevistadors.

Per desenvolupar l'estudi s'ha treballat amb fonts primàries, tractant la informació mitjançant l'anàlisi del contingut de les entrevistes en profunditat amb el programa NVIVO-10 per a Macintosh. Respecte a les fonts secundàries, la informació s'ha complementat amb les dades aportades per professionals (treballadores socials i educadores socials) dels serveis socials de Mallorca, mitjançant entrevistes obertes.

3. Resultats

A partir del model de xarxa social de Sluzki s'ha elaborat l'ecomapa de xarxa social, adaptat a les famílies de les persones grans, en el qual representem les relacions que mantenen aquestes en els quatre quadrants del mapa: família (1), amistats (2), veïnatge (3) i sistemes de salut i serveis socials (4). Sobre aquests quadrants s'inclouen, a l'interior, les relacions personals de major intensitat (familiars directes amb contacte quotidià i amics propers); en el segon cercle s'inclouen les relacions personals amb menor grau de compromís (relacions socials amb contacte personal, però sense intimitat, «amistats socials» i familiars amb baixa freqüència o baixa qualitat de relació). Finalment, en el tercer cercle, s'inclouen els coneguts i les relacions ocasionals (atenció ambulatoria, empleats o coneguts de la compra o l'oci, bons veïns, familiars llunyans, etc.).

Els criteris per estructurar la seqüència de l'anàlisi de l'ecomapa de la xarxa social de les famílies de les persones grans han estat els de presentar-les considerant la modalitat de la convivència. S'han trobat quatre tipus bàsics:

- Persones grans en condicions d'aïllament, per manca de xarxa significativa.
- Persones grans amb nucli i baixa connexió externa.
- Persones grans amb nucli i bona connexió externa.
- Persones grans amb nucli ampliat i bona connexió externa.

Ens referim al nucli, en aquest context, per identificar la parella de persones grans que conviu a la mateixa llar. Quan aquest nucli s'ha ampliat amb altres persones, siguin fills, germans d'un dels membres de la parella o altres persones, s'ha indicat. De tal manera que s'han diferenciat estrictament les parelles de les altres persones. El primer dels grups és el de les persones grans fadrines, divorciades o vídues. No s'ha identificat cap situació de persona gran que visqui tota sola i mantingui una bona connexió externa, però atenent les dimensions de la mostra, aquesta circumstància no indica que no n'hi hagi.

Les dimensions de cada un d'aquests tipus ha estat diferent, però amb diferències poc rellevants, amb un únic grup clarament més freqüent: el de les persones grans amb nucli i bona connexió externa. Cal destacar que entre homes i dones hi ha una certa diferència (no significativa estadísticament), amb major presència de famílies amb bones connexions externes quan hi ha una dona al nucli familiar, com es pot observar al quadre 2.

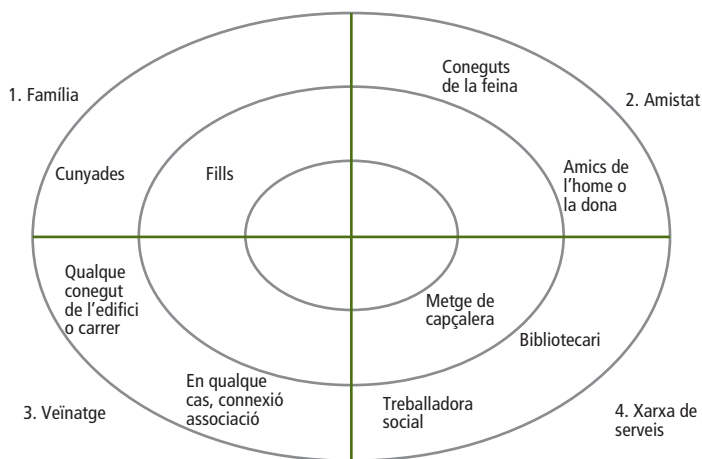
L'anàlisi de les relacions es diferencia segons cada un dels quatre grups. Pel que fa al grup I (gràfic 1), el de les persones que viuen soles, a les entrevistes expliquen la situació de relació exterior com molt limitada. El primer cercle de relacions més intenses (25%) es limita als fills i al «metge», tot i que suposam que en alguns casos s'identifica així el sanitari que els dona atenció. En aquest primer cercle, no es troba

pràcticament ningú més significatiu. La resta de relacions se situen en un segon nivell de baixa intensitat i freqüència. Les declaracions no deixen cap dubte sobre la precarietat d'aquestes relacions.

Taula 2 | *Tipologia de les situacions dels participants*

	Homes	Dones	Total	%
Persones grans en condicions d'aïllament, per manca de xarxa significativa	4	3	7	25,0%
Persones grans amb nucli i baixa connexió externa	3	3	6	21,4%
Persones grans amb nucli i bona connexió externa	4	6	10	35,7%
Persones grans amb nucli ampliat i bona connexió externa	1	4	5	17,9%
	12	16	28	100,0%
	42,9%	57,1%	100,0%	

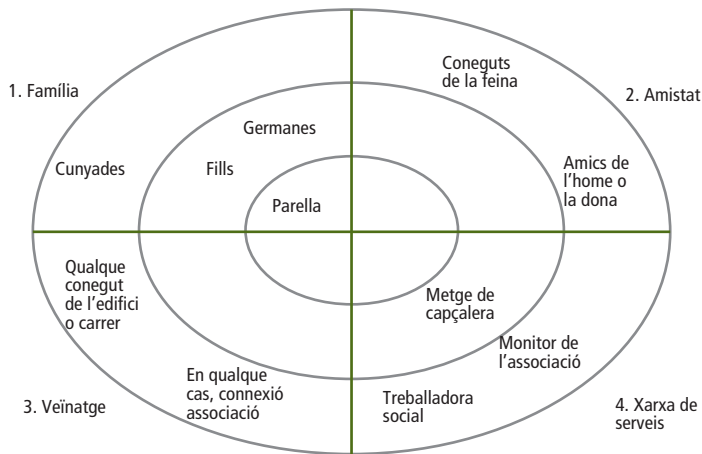
Gràfic 1 | *Persones grans en condicions d'aïllament, per manca de xarxa significativa*

El grup II, el de les parelles que conviuen, però que disposen de relacions externes precàries (21,4%), permet observar una major presència d'altres persones al cercle de relacions més intenses. És curiós advertir que han passat a ser rellevants els germans/cunyats, sense una diferència entre homes i dones en el manteniment d'aquestes relacions (gràfic 2).

Què vol dir això? Sembla que encara que la precarietat de les relacions sigui notable o hi hagi una certa tensió, hi ha relacions freqüents amb aquestes persones. Continuen, com a referents fonamentals, els fills i els sanitaris, aquests darrers com a figura més rellevant del món exterior. La confiança que es disposa en els sanitaris, en una etapa en la qual sovintegen les dificultats de salut, és molt notable.

Gràfic 2 | Persones grans amb nucli i baixa connexió externa

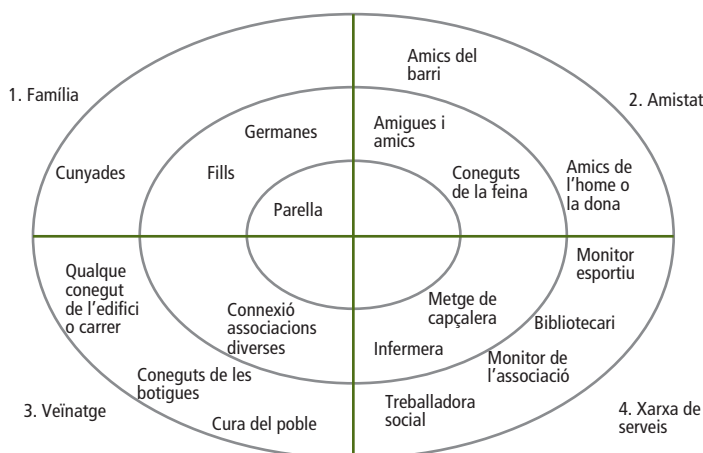

El grup III (35,7%) és notòriament diferent, ja que afegeix un conjunt de referents al cercle de relacions més intenses i freqüents i incorpora agents dels quadrants relatius a les amistats i del veïnatge (gràfic 3). Com es pot observar, ara ja s'han diferenciat els metges del personal d'infermeria, ja que en alguns casos fins i tot en recorden els noms. Però, el canvi més notori és la presència habitual d'amics i coneguts en les seves declaracions. El vincle més important es justifica per les activitats realitzades conjuntament, des de comprar juntes en el cas de les dones, fins a anar d'excursió, dinar o sopar, assistir a espectacles, etc.

La relació amb diverses persones de l'àmbit de les associacions, de diversa tipologia, els permet obtenir reconeixement de terceres persones i també ampliar les relacions freqüents, mitjançant activitats d'oci i culturals compartides (ball, cartes, conversa, xerrades, esport, etc.) o ocupacions solidàries de diversos tipus. Pel que fa a les activitats d'oci i culturals, la xarxa d'opcions és molt notable: centres per a persones grans, Universitat Oberta per a Majors, cafeteries als barris amb espais propis, etc. Pel que fa a les activitats socials, són presents en les declaracions i aporten una satisfacció notable. S'identifiquen activitats a les associacions de banc d'aliments, a les parròquies (Son Dameto, sa Indioteria, Son Servera, etc.), al Projecte Home i altres.

S'ha de reconèixer que hi ha una figura professional sempre present, en un segon nivell, però identificada a les declaracions, es tracta de les treballadores socials dels serveis socials municipals. Saben que existeixen, mantenen contacte de baixa freqüència, però regularment. Al mateix nivell, pel que fa als dos darrers grups, es troben els capellans dels pobles o del barri. En qualche cas, aquesta figura adquireix una funció de lideratge carismàtic rellevant, però no tan rellevant pel que fa a les relacions personals, com pel que fa en la gestió de grups.

Gràfic 3 | *Persones grans amb nucli i bona connexió externa*

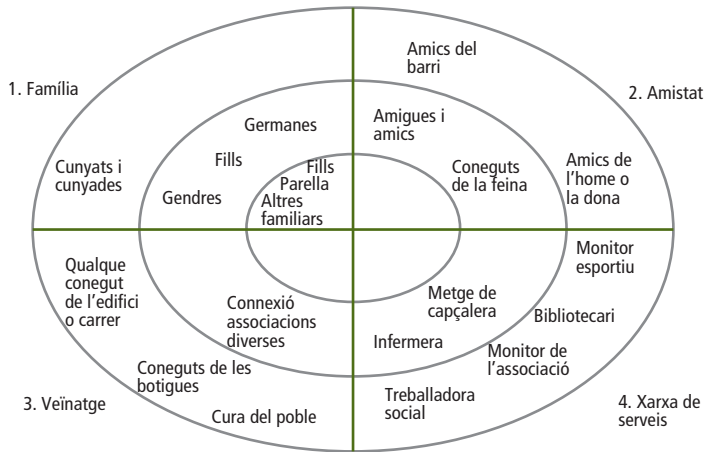

En aquest grup III també es pot observar com hi ha una presència de la qual no s'ha parlat en els dos grups precedents, la dels amics del barri. Una de les característiques que es poden destacar del grup és l'obertura a l'espai públic, a les relacions en contextos comunitaris diversos. Aquest espai públic no només el representen les entitats i els serveis, també cal considerar l'equipament comercial i les activitats habituals en les quals participen als barris i pobles.

Finalment, pel que fa al grup IV, el que té el nivell més elevat de relacions externes positives (persones grans amb nucli ampliat i bona connexió), es mantenen les constants de relació del tercer grup, però s'hi incrementen els nuclis amb tot un seguit de persones de convivència habitual, juntament amb la parella de persones grans. Es tracta del grup menys nombrós (17,9%), però també es tracta del que té el major suport social (Vives, 2010a, 2010b). Una de les característiques diferencials dels grups III i IV és la incorporació de relacions significatives en els eixos de les amistats (2) i del veïnatge (3), completant la presència dels eixos de família (1) i de la xarxa de serveis (4), també de major densitat que en els grups I i II.

La xarxa més densa dels grups III i IV s'associa a una major seguretat, amb una percepció de disponibilitat de suport social molt consistent, que s'ha constatat en diverses situacions de la dinàmica familiar.

Gràfic 4 | *Persones grans amb nucli ampliat i bona connexió externa*

4. Discussió i conclusions

Sabem de fa temps que les xarxes socials protegeixen i ajuden a mantenir la capacitat de realitzar les activitats quotidianes necessàries per a una vida independent (Otero et al., 2006; Vives, 2010a). Amb aquest estudi no volíem comprovar aquesta important qüestió, sinó comprovar la diversitat de les xarxes de relacions externes i de suport que hi ha en les famílies de les persones grans. Les limitacions d'aquest estudi es troben especialment en les dimensions de la mostra, la màxima que podíem aconseguir amb un treball etnogràfic limitat.

- (1) En qualsevol cas, s'esperava comprovar la utilitat de l'anàlisi de xarxes, a partir dels ecomapes de Sluzki, objectiu que s'ha assolit amb èxit. Els ecomapes sectorials de Sluzki han permès simplificar la presentació de les xarxes de relacions positives de manera molt operativa. Una de les conclusions que podem extreure del treball és que és recomanable anar introduint-ne l'ús en els serveis socials i sanitaris que treballin amb persones grans, juntament amb els genogrames, considerats actualment imprescindibles.

A més del repte metodològic relatiu als ecomapes, l'anàlisi realitzat al llarg d'aquest treball ens ha permès identificar una sèrie de desafiaments per a les polítiques familiars per a les persones grans de Mallorca, entre els quals consideram que els diferents poders públics han de posicionar-se en els propers anys i que seguidament exposam de manera breu.

- (2) Les xarxes de relacions, fonament de les relacions de suport, són estructures socioculturalment significatives. Hi ha variants que depenen de canvis socials i culturals molt subtils. Un dels principals reptes al qual s'enfronten les polítiques de suport a les famílies de les persones grans és que en els propers anys es faci l'adequació efectiva de les mesures de suport a la realitat sociocultural i sociodemogràfica de les famílies. Les circumstàncies de convivència i suport són clarament desiguals, ja que s'observen, com a mínim, quatre tipus de realitats familiars diferenciats, amb impactes molt diversos sobre la detecció de necessitats, suport quotidià (microsuport), reconeixement social o aïllament. Això té una doble implicació per als poders públics: d'un costat, comporta l'ajust de les ofertes d'ajuda a domicili existents a les demandes i necessitats de les famílies i, de l'altre, comporta l'obligat desenvolupament de les programacions de suport a les famílies de les persones grans, a fi de consolidar un marc de planificació adequat per a la presa de decisions. Un exemple, les dinàmiques sociodemogràfiques, analitzades des de la perspectiva apuntada en aquest treball podrien indicar un increment, en els propers anys, de famílies sense suport de determinades zones de les illes. Un programa de suport comunitari, orientat a desenvolupar aquestes xarxes, podria moderar aquestes situacions futures de necessitat.
- (3) Les persones grans volen viure al seu domicili i, si es desenvolupen les xarxes de les persones amb menys relacions i suport, aquest desig es pot realitzar sense grans dificultats. Un tercer repte es refereix al manteniment de les dotacions públiques per compensar els costos de les famílies amb persones grans dependents, derivades de la Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència. És cert que determinats col·lectius professionals pressionen perquè l'atenció es faci en residències, amb l'argument de la professionalització de les ajudes. També és cert que s'ha limitat el suport als cuidadors familiars i professionals en els domicilis. Aquesta política es basa en un error interessat, el d'aconseguir més clients. Les residències han d'existir, per suposat; però és als domicilis on volen viure les persones grans, és on disposen de xarxes de relacions significatives i on se senten reconegudes, no aparcades i esperant la mort. La participació social efectiva de les persones grans, a més, es fa quan viuen als seus domicilis. Per aquest motiu, és necessari reconsiderar el suport als domicilis, coordinat i gestionat des dels serveis socials municipals, amb el suport dels consells insulars i del Govern de les Illes Balears, així com de tota la societat civil.
- (4) Les persones més joves de les famílies representen un suport essencial per als seus grans, per a les persones grans de les nostres comunitats. Aconseguir desenvolupar

la conciliació de la vida personal, familiar i laboral, no només per a les famílies amb infants, sinó també per a les famílies amb persones grans és el quart repte. Des del Dret comunitari europeu s'estan impulsant diferents mesures que exigeixen canvis estructurals i de valors que donin resposta a aquest quart repte. Les extremes dificultats que troben les famílies en la seva vida quotidiana per conciliar la seva vida familiar i laboral tenen una transcendència indubtable en la pèrdua de qualitat de vida.

- (5) Hi ha persones grans en situacions d'aïllament, és a dir, en situacions precàries de diversos tipus. Per tant, el cinquè repte és donar suport efectiu a les persones grans en situació de precarietat. Cal tenir present que moltes de les persones de més edat sense relacions exteriors i sense suport social viuen amb una pensió contributiva o, encara pitjor, amb una prestació no contributiva (PNC), per la qual cosa els recursos disponibles són molt reduïts. De l'anàlisi realitzada en aquest limitat estudi, hem pogut concloure, una vegada més, que a Mallorca continua a ser necessari aprofundir en mesures de suport singular a les famílies que estan en situacions de major desprotecció.

Aquestes són les cinc conclusions i reptes que hem pogut constatar en la recerca que presentam aquí de manera resumida.

Referències bibliogràfiques

Ballester, L., Nadal, A. i Amer, J. (2014). *Métodos y técnicas de investigación educativa*. Palma: Edicions Universitat de les Illes Balears.

Ballester, L., Pascual, B. i Vecina, C. (2014). Redes sociales, políticas públicas y capital social. *Aposta: Revista de ciencias sociales*, (61), 7-43.

Bott, E. (1990). *Familia y red social. Roles, normas y relaciones externas en las familias urbanas corrientes*. Colección. Humanidades. Madrid: Altea, Taurus, Alfaguara.

Dabas, E. (1995). *Red de redes*. Barcelona: Paidós.

De Robertis, C. (2003). *Fundamentos del trabajo social. Respondiendo a las nuevas situaciones desde los fundamentos del trabajo social*. València: PUV / Nau Llibres.

Fernández, T. i Ponce de León, L. (2011). *Trabajo social con familias*. Madrid: Ediciones Académicas.

Guzmán, J. M., Huenchuan, S. i Montes de Oca, V. (2003). Redes de apoyo social de las personas mayores: marco conceptual. *Notas de población*, 77, 35-70.

Otero, Á., Zunzunegui, M. V., Béland, F., Rodríguez, Á. i García, M. J. (2006). *Relaciones sociales y envejecimiento saludable*. Madrid: Fundación BBVA.

Requena, F. (2004). La amistad como un sistema de apoyo social. *Crítica*, 54(918), 22-26.

Requena, F. (2011). El reto de las redes sociales en la sociedad civil. *Panorama Social*, (13), 110-120.

Sluzki, C. (1996). *La red social: frontera de la práctica sistémica*, Barcelona: Gedisa.

Villalba, C. (2009). Vínculos fuertes y vínculos débiles: la importancia de las redes sociales en salud mental. *4º Congrés Català de Salut Mental*. Barcelona, 3-6 junio, 1-22.

Vives, M. (2010a). *Els efectes del suport social en els alumnes de la Universitat Oberta per a Majors*. Tesis doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Vives, M. (2010b). Efectes del suport social en un programa universitari per a gent gran. *Anuari de l'envelliment: Illes Balears, 2010*, 293-333.

Autors

LLUÍS BALLESTER BRAGE

Santiago de Compostel·la. Doctor en filosofia (UIB) i en sociologia (UAB). Des de 1996 és professor de Mètodes d'Investigació Educativa a la Universitat de les Illes Balears (UIB). La seva experiència professional com a coordinador d'un centre comarcal de serveis social (1986-1990) i com a responsable de la Unitat de Planificació i Estudis de l'Àrea de Benestar Social del Consell de Mallorca (1990-96), així com les investigacions que ha dut a terme des de 1984, s'han centrat en l'anàlisi de les necessitats socials i educatives (joves, persones grans i altres sectors) i també en els mètodes d'investigació: Panells Delphi, històries de vida, anàlisi de dades qualitatives (amb NVIVO-QSR). El curs 2002-03 va compatibilitzar la seva tasca com a docent i investigador a la UIB amb la direcció de l'Agència de Qualitat Universitària de les Illes Balears (AQUIB). Entre març de 2007 i juliol de 2011 va ser director de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UIB. El seu darrer llibre, publicat amb el professor Antoni J. Colom, duu per títol: *Intervención sistemática en familias y organizaciones socioeducativas*.

LIBERTO MACÍAS GONZÁLEZ

Palma. Llicenciat en pedagogia per la Universitat de les Illes Balears; expert universitari en Intervenció en Qualitat de Vida de Persones Grans per la UNED (2013); diploma d'Estudis Avançats en Ciències de l'Educació (2013), i coordinador tècnic de la Universitat Oberta per a Majors (UOM). Les seves àrees d'estudi i publicacions s'han centrat en l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) per part de les persones grans, les relacions intergeneracionals en l'educació, l'aprenentatge permanent i la qualitat de vida de les persones grans. Es va seleccionar i publicar a l'European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education (2014), el treball *La importancia de tener buena salud en la autovaloración de la calidad de vida. El ejemplo de los alumnos mayores de las Islas Baleares*.